

اولویت‌های پیشنهادی نظام آموزش عالی و تحقیقات در برنامه هفتم توسعه

معاونت پژوهش‌های اجتماعی و فرهنگی
دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش

کد موضوعی: ۲۷۰
شماره مسلسل: ۱۷۹۲۱
آذرماه ۱۴۰۰

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۱.....	مقدمه
۲.....	ویژگی اولویت‌های پیشنهادی
۲.....	الف) اصل شفافیت و جهت‌دهنده بودن
۲.....	ب) اصل شاخص‌پذیری و قابل ارزیابی و رصد بودن
۳.....	ج) اصل واقع‌نگری
۳.....	د) هماهنگی با اسناد بالادستی
۳.....	ه) ضمانت اجرایی
۴.....	وضعیت موجود نظام آموزش عالی و تحقیقات
۴.....	۱. وضعیت دستگاه‌های دولتی
۵.....	۲. وضعیت دستگاه‌های غیردولتی (دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه‌های غیردولتی – غیرانتفاعی)
۸.....	اولویت‌های پیشنهادی برای دولت سیزدهم
۸.....	۱. انسجام‌بخشی ساختار سیاستگذاری
۱۰.....	۲. تبدیل علم به ثروت و قدرت و توسعه و تقویت اقتصاد دانش‌بنیان
۱۵.....	۳. ارتقای کیفیت آموزش عالی
۲۱.....	۴. عدالت آموزشی
۲۳.....	۵. توجه بیشتر به دانشجو و نیازهای آن در نظام آموزش عالی کشور
۲۵.....	نتیجه‌گیری
۲۶.....	منابع و مآخذ



اولویت‌های پیشنهادی نظام آموزش عالی و تحقیقات در برنامه هفتم توسعه

چکیده

نظام آموزش عالی و تحقیقات به‌عنوان پیشران توسعه و پیشرفت در حوزه‌های مختلف صنعت، خدمات، کشاورزی و ... نقش و تأثیر ویژه‌ای در برنامه‌های دولت‌ها دارد. در گزارش حاضر با در نظر گرفتن اهمیت این موضوع، اقدام به بررسی وضعیت موجود نظام آموزش عالی و پیشنهاد اولویت‌های دولت در این حوزه و برخی اقدامات قابل انجام جهت نیل به این اولویت‌ها شده است. با توجه به گسترش کمی قابل توجه آموزش عالی در دهه‌های گذشته و همچنین در نظر گرفتن شرایط کشور از ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ... اولویت‌های شناسایی شده در این پژوهش عبارتند از:

۱. انسجام‌بخشی ساختار سیاست‌گذاری

۲. تبدیل علم به ثروت و قدرت به‌خصوص از طریق حمایت از پژوهش‌های کاربردی و تقاضامحور،

۳. ارتقای کیفیت آموزش عالی از طریق تقویت نظارت و ارزیابی نظام دانشگاهی و خروجی‌های آن، فراهم نمودن بستر اجرای آمایش آموزش عالی و بازنگری رشته‌های تحصیلی مبتنی بر نیازها،

۴. بسط عدالت آموزشی از طریق بهینه‌سازی سهمیه‌های متنوع و متعدد در کنکور و حذف بومی‌گرینی،

۵. توجه به دانشجو و نیازهای این قشر، از طریق توجه به رفاه دانشجویی، مسائل فرهنگی دانشجو، اصلاح آیین‌نامه‌های آموزشی و تحصیلی و مهارت آموزی.

مقدمه

اهمیت و تأثیر نظام‌های آموزش عالی و تحقیقات بر پیشرفت کشورها و سرعت توسعه آنها بر کسی پوشیده نیست. تربیت نیروی انسانی متخصص، تولید علم و ارائه راه‌حل برای مشکلات و مسائل حوزه‌های مختلف ازجمله مهم‌ترین مأموریت‌هایی است که این نظام‌ها برعهده دارند. بنابراین می‌توان گفت برنامه‌ریزی و تکیه بر نقشه راه مبتنی بر وضعیت حال و آینده نظام آموزش عالی، از ضروری‌ترین اقداماتی است که به‌عنوان امری فرابخشی باید مورد توجه دولت‌ها قرار گیرد. همچنین با در نظر گرفتن اینکه

برنامه هفتم توسعه آخرین برنامه در تحقق اهداف چشم‌انداز ۱۴۰۴ و همچنین اولین برنامه در پیاده‌سازی رهنمودهای گام دوم انقلاب اسلامی است، توجه به اولویت‌ها به‌منظور جهت‌دهی واقع‌گرایانه و منطبق با نیازهای کشور در طول سال‌های برنامه از دیگر ضروریات زمان حال به‌نظر می‌رسد. از همین رو ضرورت دارد ظرفیت‌ها و نیازهای نظام آموزش عالی و تحقیقات کشور متناسب با شرایط و ملاحظات آن برنامه‌ریزی و جهت‌دهی شود. بنابراین عواملی مانند شرایط اقتصادی کشور، شیوع بیماری کرونا و مشخص نبودن زمان دقیق کنترل آن، تحول سریع دانش، فناوری‌ها و مهارت‌های مرتبط با آنها و ... عوامل تعیین‌کننده اولویت‌بندی برنامه‌های نظام آموزشی عالی و تحقیقات کشور در این برهه هستند. همچنین، با هدف عملیاتی شدن و تاثیرگذاری برنامه‌ریزی‌ها لازم است این برنامه‌ها دارای ویژگی‌هایی نظیر اولویت‌گذاری، شفافیت، شاخص‌پذیری و غیره باشند که در ادامه به آنها پرداخته خواهد شد.

ویژگی اولویت‌های پیشنهادی

همان‌گونه که اشاره شد، به‌منظور عملیاتی شدن، افزایش قابلیت اجرا و نظارت‌پذیری برنامه‌ها لازم است علاوه بر اولویت‌بندی برنامه‌ها ویژگی‌های دیگری در تبیین هر برنامه لحاظ شود که در ادامه به آنها پرداخته خواهد شد:

الف) اصل شفافیت و جهت‌دهنده بودن

اصل حاضر به این مهم اشاره دارد که برنامه‌ها باید فاقد ابهام بوده و جهت یا اولویت معینی را مشخص نماید. برنامه‌ای که فاقد این ویژگی باشد، به هنگام تدوین اجرا قابلیت تفسیرپذیری خواهد داشت، بنابراین در این صورت نمی‌توان انتظار تحقق آن را به‌صورت تام و کامل داشت. برخورداری برنامه از این اصل، این اطمینان را به کنشگران و ذی‌نفعان می‌دهد تا به آنچه که در عمل و به هنگام پیاده شدن برنامه قرار است رخ دهد، آگاهی داشته باشند.

ب) اصل شاخص‌پذیری و قابل ارزیابی و رصد بودن

تجربه نشان می‌دهد یکی از دلایل عدم تحقق اهداف و مقاصد اسناد بالادستی و برخی برنامه‌ها، نبود شاخص‌ها و معیارهای دقیق ارزیابی است. این موضوع لزوماً به مفهوم درج شاخص در برنامه کلی نیست. اما به طور کلی سیاست‌ها و برنامه‌ها باید به‌گونه‌ای بیان شوند که بتوان در قوانین مربوطه، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌ها به‌وضوح شاخص‌های لازم را به‌منظور رصد و ارزیابی آنها گنجانده. ازجمله فواید شاخص‌پذیری امکان نظارت بر تحقق برنامه، انطباق‌پذیری قوانین برنامه با اسناد بالادستی و پایش دوره‌ای میزان تحقق اهداف است.



ج) اصل واقع‌نگری

برنامه‌ریزی باید از یک‌سو مبتنی بر واقعیت‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی و از سوی دیگر با در نظر گرفتن منابع و امکانات موجود و در دسترس طراحی شود تا قابلیت اجرایی داشته باشد. از آنجایی که اغلب برنامه‌ها برای حل مسئله یا فائق آمدن بر چالشی طراحی می‌شوند، هدف برنامه باید دستیابی به وضع مطلوب با توجه به وضع موجود و منابع و امکانات در اختیار باشد. به عبارت دیگر واقع‌نگری از طریق تطبیق راهکار یا ایده پیشنهادی جهت طی فاصله میان وضع موجود و مطلوب می‌تواند مشخص شود. در غیر این صورت برنامه‌ها و سیاست‌ها روی کاغذ باقی خواهند ماند و باعث از دست رفتن فرصت‌ها و منابع خواهند شد. در شکل بحرانی‌تر نیز می‌تواند موجب بروز نارضایتی اجتماعی نیز شود. به طور کلی برنامه‌های بیش از حد آرمان‌گرایانه امکان تحقق نخواهند داشت و بدترین تأثیر آن ناامیدی در رفع چالش‌ها و عادی شدن و بی‌توجهی به برنامه‌ها خواهد بود.

د) هماهنگی با اسناد بالادستی

برنامه‌ها و اولویت‌ها باید در عین تمایز نسبی، تقویت‌کننده و در راستای یکدیگر باشند. این مهم با در نظر گرفتن اسناد و سیاست‌های بالادستی می‌تواند محقق شود. اسناد بالادستی به دلیل جامعیت و بلندمدت بودن، مشی دولت‌ها و برنامه‌های آتی را در حوزه‌های تخصصی مشخص کرده است. بنابراین اولویت‌های انتخابی باید به گونه‌ای باشد که در امتداد هم قرار گرفته و در نهایت منجر به اجرایی شدن سیاست‌ها شود. شایان ذکر است در تهیه گزارش حاضر اسنادی نظیر، نقشه جامع علمی کشور، سیاست‌های کلی علم و فناوری، سند دانشگاه اسلامی، قانون برنامه ششم توسعه، بیانیه گام دوم انقلاب، سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی ایران و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (بند سوم) در نظر گرفته شده است.

ه) ضمانت اجرایی

برنامه‌ها باید به گونه‌ای تدوین شوند که از نظارت‌پذیری بالایی برخوردار باشند. پرواضح است که اثربخشی این دسته از اولویت‌ها به هنگام اجرا بسیار بیشتر از برنامه‌هایی است که فاقد این ویژگی هستند. به منظور تشخیص این نوع از برنامه‌ها نیز می‌توان به نکاتی از قبیل میزان مشروعیت برنامه نزد ذی‌نفعان و میزان مشارکت ذی‌نفعان در طراحی برنامه‌ها اشاره کرد.

در ادامه به منظور شناسایی دقیق‌تر برنامه‌های دارای اولویت به طور کلی به بررسی وضعیت موجود نظام آموزش عالی کشور در برخی شاخص‌های مهم پرداخته می‌شود.

وضعیت موجود نظام آموزش عالی و تحقیقات

در تحلیل اولیه آمار کمی و کیفی موجود می‌توان نتیجه گرفت که نظام آموزش عالی در عمر کمتر از یک قرن به نسبت سایر نظام‌های آموزش عالی دنیا با چندین قرن سابقه، عملکرد مفیدی داشته است. لکن برای ارائه تصویر واقعی و شفاف از وضعیت علم، فناوری و نوآوری کشور و کیفیت عملکرد لازم است وضعیت موجود مورد توجه قرار گیرد تا ضمن روشن شدن ابعاد مختلف موضوع، برای رسیدن به شاخص‌های کیفی معتبر مطابق با نیازها و اولویت‌های کشور، تلاش‌هایی صورت گیرد. در نهایت چنین نظامی اثرگذاری بیشتری در ابعاد اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی کشور از خود نشان دهد. بنابراین لازم است چالش‌ها، بحران‌ها و پیشران‌های نظام آموزش عالی که جزئی از واقعیت‌های آموزش عالی کشور هستند، مورد توجه قرار گیرند.

۱. وضعیت دستگاه‌های دولتی

۱-۱. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

جدول ۱. وضعیت دانشگاه‌های تحت پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

به تفکیک تعداد واحد، دانشجو و هیأت علمی

دانشگاه		تعداد واحدها	تعداد دانشجو	تعداد اعضای هیئت علمی
نوع دانشگاه	سراسری	۱۴۱	۶۷۹,۷۰۸	۲۶۸۶۷
	پیام نور	۵۲۸	۴۰۹,۰۱۴	۳۷۹۶
	علمی - کاربردی	۷۵۳	۲۲۴,۹۱۰	۳۰۶۹
	دانشگاه فنی و حرفه‌ای	۱۷۳	۱۸۴,۸۱۶	۵۳۹
	دانشگاه فرهنگیان	۹۹	۶۷,۵۵۹	۸۰۴
مجموع		۱۶۹۴	۱,۵۶۶,۰۰۷	۳۵۰۷۵



۱-۲. وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی

جدول ۲. وضعیت دانشگاه‌های تحت پوشش وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به تفکیک تعداد واحد، دانشجو و هیأت علمی

۶۸	دانشگاه (دانشگاه و دانشکده مستقل)
۲۱۰,۵۵۵	دانشجو
۱۸,۹۳۸	اعضای هیئت علمی

۲. وضعیت دستگاه‌های غیردولتی (دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی)

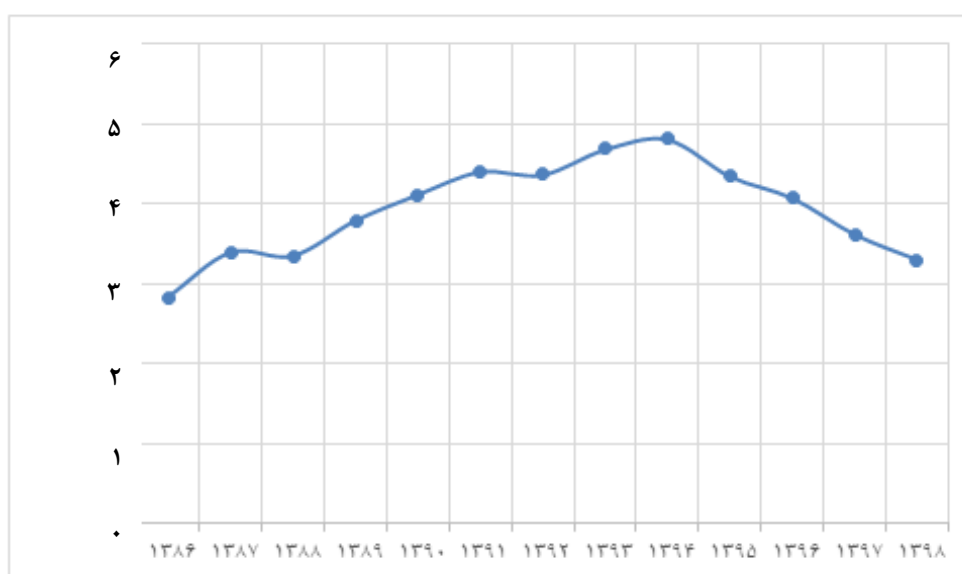
جدول ۳. وضعیت دانشگاه‌های غیردولتی به تفکیک تعداد واحد، دانشجو و عضو هیئت علمی

دانشگاه		تعداد واحدها	تعداد دانشجو	تعداد اعضای هیئت علمی
نوع دانشگاه	دانشگاه آزاد	۴۸۲	۱,۱۲۲,۴۴۱	۳۲۲۰۹
	دانشگاه‌های غیرانتفاعی	۲۶۹	۲۶۱,۶۶۸	۲۹۴۰
مجموع		۷۵۱	۱,۳۸۴,۱۰۹	۳۵۱۴۹

در نمودار زیر روند تغییرات جمعیت دانشجویی کشور از سال ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۸ قابل مشاهده است. این روند نشان‌دهنده افزایش جمعیت دانشجویی تا سال ۱۳۹۴ و شروع روند کاهشی آن از این سال است.

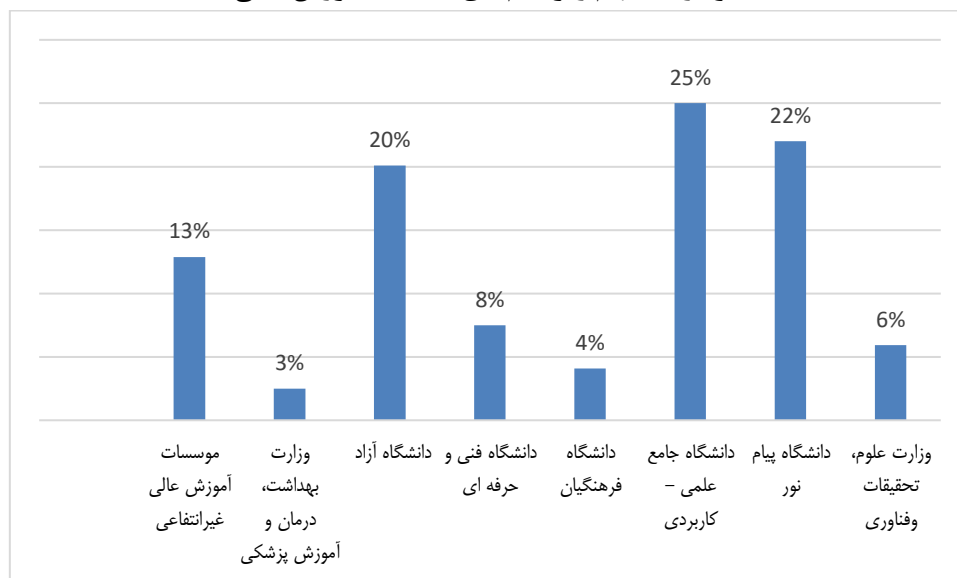
نمودار ۱. روند تغییرات جمعیت دانشجویی از سال ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۸

(ستون تعداد به میلیون نفر است)



همچنین سهم هریک از زیرنظام‌های دانشگاهی (تعداد دانشگاه‌های هر زیرنظام در نظام آموزش عالی کشور) در نمودار شماره ۲ ارائه شده است. که آمارها گویای سهم بالای به‌ترتیب دانشگاه‌های جامع علمی کاربردی، پیام نور و دانشگاه آزاد اسلامی در نظام دانشگاهی کشور است.

نمودار ۲. سهم زیرنظام‌های مختلف آموزش عالی



چالش‌های آموزش عالی

به‌منظور دستیابی به اولویت‌های اساسی دولت سیزدهم در برنامه‌ریزی برای نظام آموزش عالی، یکی از الزامات غیرقابل انکار در بررسی وضعیت موجود آگاهی از چالش‌هایی است که این نظام را با اختلال‌های مواجه ساخته‌اند. بدین منظور در بخش حاضر به‌طور خلاصه به اهم چالش‌های این حوزه اشاره می‌شود. شایان ذکر است چالش‌های ارائه شده در جدول شماره ۴ از تحلیل اسناد بالادستی و مصاحبه با خبرگان علمی و اجرایی احصاء شده است.



جدول ۴. چالش‌های حوزه آموزش عالی

ردیف	چالش اصلی	چالش فرعی
۱	ضعف در انسجام نظام حکمرانی و سیاستگذاری آموزش عالی	- تعدد نهادهای تصمیم‌گیر و سیاستگذار در ساختار نظام آموزش عالی کشور - مشخص نبودن نظام تعاملی و نبود هماهنگی میان نهادها در ساختار نظام آموزش عالی کشور - مشخص نبودن حدود مدیریت و مرزبندی وظایف و مأموریت‌ها و وظایف نهادها - منشأ شکل‌گیری متفاوت نهادها و دستگاه‌ها - وجود قوانین و اساسنامه‌های ناهماهنگ
۲	مأموریت‌گرا و نیازمحور نبودن پژوهش‌های دانشگاهی	- نبود نظام نیازسنجی پژوهش در کشور - نبود نهادهای واسط برای برقراری ارتباط میان دانشگاه‌ها و بازار و صنعت - اعمال بودجه‌ریزی سرانه محور و مبتنی نبودن بر بودجه‌ریزی عملیاتی - وجود بودجه‌های دولتی و در نتیجه رغبت کم دانشگاه‌ها جهت افزایش درآمدهای اختصاصی - اجرایی نشدن سند آمایش آموزش عالی
۳	متناسب نبودن آموزش‌های دانشگاهی با نیازهای بازار کار	- کم‌توجهی به بازنگری و به‌روزرسانی رشته‌های دانشگاهی و سرفصل‌های آموزشی متناسب با نیاز جامعه و بازار کار و تحولات فناورانه - کم‌توجهی به آموزش‌های مهارتی و کارآفرینی - اجرایی نشدن سند آمایش آموزش عالی
۴	ناکارآمدی نظام سنجش و پذیرش	- مشکلات و مسائل مربوط به سهمیه‌های کنکور - ناعادلانه بودن کنکور - نامناسب بودن مدت زمان و دفعات برگزاری کنکور - ناکارآمدی روش سنجش (حافظه‌محوری و تست‌محوری) - بازنگری نشدن برخی از سیاست‌ها و ضوابط تعیین‌کننده در پذیرش دانشجو - نظیر بومی‌گزینی - پذیرش بی‌ضابطه دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی بدون توجه به نیازها و مسائل کشور
۵	کم‌توجهی به توسعه و تقویت رشته‌های علوم پایه	- مهیا نبودن شرایط اشتغال برای دانشجویان و فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم پایه - مشخص نبودن برنامه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری برای حمایت و توسعه علوم پایه در کشور - دانش‌بر نبودن اقتصاد کشور و ضعف در استفاده از نتایج تحقیقات بنیادین
۶	ضعف ارزیابی و نظارت در نظام آموزش عالی	- مشخص نبودن نهاد ملی متولی ارزیابی در نظام آموزش عالی کشور - مبتنی نبودن تصمیمات و سیاست‌ها بر ارزیابی‌ها و نتایج حاصل از آنها - نبود نهاد ارزیابی و تضمین کیفیت در نظام آموزش عالی کشور - تعریف شده نبودن دقیق فرایند ارزیابی و نظارت در نظام آموزش عالی کشور
۷	ارتقا نیافتن تولید علم در علوم انسانی براساس مبانی اسلامی و نیازهای بومی	- شناخته شده نبودن نیازها و اولویت‌های کشور در حوزه علوم انسانی به‌صورت کاملاً دقیق و مشخص برای جامعه دانشگاهی - ارتباط ضعیف دانشگاه با جامعه و در نتیجه عدم شناخت دقیق از نیازهای اجتماعی و انسانی - مشخص نبودن الگوی تولید علم در حوزه علوم انسانی بر مبنای علوم اسلامی

ردیف	چالش اصلی	چالش فرعی
۸	بیکاری فارغ التحصیلان دانشگاهی	- مشکلات تأسیس و راه اندازی شرکت‌های دانش بنیان؛ - دانش بنیان و دانش بر نبودن اقتصاد، صنایع و بازار کشور؛ - نامتناسب بودن سطوح عرضه و تقاضای دانش آموختگان با نیازهای کشور؛
۹	نبود ارتباط مناسب میان دانشگاه با جامعه (صنعت، خدمات، کشاورزی و ...)	- سازوکار نامناسب تعریف پژوهش‌ها (پایان نامه‌ها و رساله‌ها) - روشن نبودن مسائل، نیازها و اولویت‌های مراکز خدماتی، صنعتی، کشاورزی و ... برای دانشگاه‌ها و مراکز علمی - بی‌اعتمادی جامعه و صنعت به دانشگاه برای انجام پروژه‌ها - نبود فهم و زبان مشترک از مسائل و موضوعات - رقابت پذیر و دانش بر نبودن صنعت در کشور - وجود بودجه‌های دولتی و در نتیجه رغبت کم دانشگاه‌ها جهت افزایش درآمدهای اختصاصی - اثربخش نبودن سازوکارهای حقوقی و قانونی مورد استفاده برای ارتباط میان دانشگاه با صنعت و جامعه - تمرکز و وجود رانت برای واردات کالاها و خدمات مورد نیاز از خارج از کشور
۱۰	نظام جذب و ارتقای اعضای هیئت علمی	- متناسب نبودن نظام جذب و ارتقای اعضای هیئت علمی بر آمایش آموزش عالی و نیازها و اولویت‌های کشور - یکسان بودن آیین نامه ارتقا برای تمامی دانشگاه‌ها، رشته‌ها و مناطق کشور - مبتنی بودن نظام جذب و ارتقا بر عملکرد کمی افراد در تولید و انتشار مقالات علمی - ضعف در توجه به پژوهش‌های کاربردی و مسئله محور به منظور جذب و ارتقای اعضای هیئت علمی - شیوه بودجه ریزی دانشگاه‌ها و مراکز علمی کشور

اولویت‌های پیشنهادی برای دولت سیزدهم

۱. انسجام بخشی ساختار سیاستگذاری

تحلیل

از الزامات اساسی دستیابی به اهداف و چشم اندازهای نظام آموزش عالی، وجود انسجام و هماهنگی در نظام سیاستگذاری این حوزه است. بررسی ساختار سیاستگذاری نظام آموزش عالی کشور نشان می‌دهد با نهادهای متعددی در جایگاه‌های دولتی و حاکمیتی روبه‌رو هستیم. وزارت علوم، معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری، مجلس شورای اسلامی، شورای عالی انقلاب فرهنگی و مجمع تشخیص مصلحت نظام نهادهایی هستند که برخی در ساختار دولت، برخی فرادولتی و حاکمیتی و در کنار آنها مجلس شورای اسلامی قرار دارد. پرواضح است نبود انسجام و هماهنگی میان نهادهای یاد شده می‌تواند علاوه بر عملکرد و خروجی نظام آموزش عالی، بر عملکرد سایر



دستگاه‌ها نیز تأثیرگذار باشد. این مهم در اسناد بالادستی و بیانات مقام معظم رهبری نیز به‌وضوح قابل مشاهده است. برای مثال راهبرد کلان ۱ نقشه جامع علمی کشور، و بیانات رهبری در دیدار با اساتید دانشگاه^۱ در تاریخ ۱۳۹۳/۰۴/۱۱ در این زمینه قابل اشاره است. این مسئله پیامدهای مختلفی را در پی داشته است از جمله موازی‌کاری میان نهادها، تداخل در انجام وظایف و مأموریت‌ها، مغفول ماندن کارویژه‌های اساسی همچون تضمین کیفیت و نظارت و ارزیابی مستمر نظام دانشگاهی، مشخص نبودن حدود مدیریت و مرزبندی مأموریت‌ها و

راهبردها و اقدام‌های اساسی

راهبرد (۱) بازبینی قوانین تشکیل و اساسنامه‌های نهادهای دخیل در اداره آموزش عالی

نهادهای متولی اداره کردن آموزش عالی به‌صورت‌های مختلف شکل گرفته و به حیات خود ادامه داده‌اند. شورای عالی انقلاب فرهنگی با فرمان امام خمینی (ره)، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری با قانون مجلس شورای اسلامی، معاونت عملی و فناوری رئیس‌جمهور با تأکید مقام معظم رهبری و براساس اصل یکصد و بیست و چهارم قانون اساسی و شورای عالی علوم تحقیقات و فناوری براساس مواد (۳) و (۴) قانون تشکیل وزارت علوم، تحقیقات و فناوری که مصوب مجلس شورای اسلامی است، به‌وجود آمده‌اند. این منشأ شکل‌گیری متفاوت یکی از دلایل ضعف در انسجام سیاستگذاری آموزش عالی است، که منجر شده سطوح فعالیت نهادها، تمرکز آنها بر حوزه‌های معین و با وظایف و مأموریت‌های ذاتی و قانونی آنها متفاوت باشد. از این‌رو به‌نظر می‌رسد نیاز است تا در این زمینه اقدامات درحال انجام توسط نهادها و وظایف و مأموریت‌های آنها که در قوانین تشکیل یا اساسنامه‌های آنها آمده است مورد بررسی قرار گرفته و مجدداً تنظیم شود. البته از آنجایی که رئیس‌جمهور خود رئیس شورای عالی انقلاب فرهنگی است می‌تواند با هماهنگی بیشتری با سایر نهادهای زیرمجموعه دولت به این مهم بپردازد.

اقدام‌های اساسی

- احصای فعالیت‌ها و اقدامات جاری نهادهای متولی آموزش عالی و مطابقت آن با قوانین تشکیل/اساسنامه؛
- بازنگری و اصلاح در قوانین تشکیل/اساسنامه نهادها با همکاری نهاد تصویب‌کننده قانون تشکیل/اساسنامه.

۱. «افزایش تشکیلات کمکی به حل مشکلات نمی‌کند. ما یک تشکیلات دیگر درست کنیم، یک مجموعه‌ی خبرگان دانشگاهی فرض کنید ایجاد کنیم، این تراکم منظمه‌های گوناگون و تشکیلات‌های گوناگون دولتی و اداری برای رسیدن به این اهداف حقیقتاً کارساز نیست. همین تشکیلات‌های موجود، سازمان‌های موجود را باید کارآمد کرد».

راهبرد (۲) مشخص کردن حدود مدیریت و مرزبندی وظایف و مأموریت‌های نهادهای دخیل در اداره کردن آموزش عالی

تعدد نهادهای تصمیم‌گیر در حوزه آموزش عالی که یکی از دلایل ضعف در انسجام این حوزه است، موجب شده تا این نهادها مکرراً از حدود وظایف و مأموریت‌های خود تعدی کرده و در عملکرد سایر نهادها اختلال ایجاد کنند. از این رو مشخص کردن حدود مدیریت و مرزبندی وظایف و مأموریت‌های این نهادها می‌تواند گام مهمی در انسجام بخشی به این حوزه باشد.

اقدام‌های اساسی

- بررسی و مشخص کردن محل تلاقی و تداخل عملکرد نهادها و تدقیق وظایف و مأموریت‌های هریک از نهادها و اعلام رسمی آنها.

راهبرد (۳) بازطراحی نظام سیاستگذاری انسجام بخش با در نظر گرفتن اهداف و مأموریت‌های کلان حوزه آموزش عالی

با در نظر گرفتن مشکلات فرایند سیاستگذاری در آموزش عالی و مشخص نبودن وظایف و مأموریت‌های نهادها، تداخل عملکرد نهادها در امور یکدیگر، عدم پایبندی به سطوح فعالیت‌ها و مشکلات دیگری از این قبیل، بازطراحی نظام سیاستگذاری آموزش عالی به نحوی که موجب انسجام بیشتر این نهادها شود راهبردی الزامی برای نظام آموزش عالی کشور است.

اقدام‌های اساسی

- مشخص کردن اهداف و مأموریت‌های مورد انتظار از نظام آموزش عالی کشور و تقسیم وظایف و مأموریت‌ها متناسب با ظرفیت‌ها و توان هریک از نهادها،
- تدوین نظام تعاملی و ارتباطی نهادها به‌منظور هماهنگی و انسجام بیشتر میان آنها.

۲. تبدیل علم به ثروت و قدرت و توسعه و تقویت اقتصاد دانش‌بنیان

تحلیل

نظام آموزش و تحقیقات کشور دستاوردهای علمی متعدد قابل اتکایی داشته است. ۶ هزار شرکت دانش‌بنیان، ۴۵ پارک علم و فناوری، ۱۹۰ قطب علمی، ۳۹۰ انجمن علمی، ۱۹۵ مرکز رشد و بیش از ۸۵ هزار عضو هیئت علمی و نزدیک به سه میلیون دانشجو، کسب رتبه سوم در شاخص جهانی نوآوری سال ۲۰۲۰ از نظر تربیت نیروی انسانی متخصص در رشته‌های فنی و مهندسی بین کشورهای جهان، انتشار سالیانه بیش از ۶۰ هزار مقاله علمی و از همین منظر کسب رتبه ۱۵ جهانی و رتبه یک منطقه بخشی از دستاوردهای نظام آموزش عالی و تحقیقات کشور است.

با وجود دستاوردهای ارزشمند، نظام آموزش عالی و تحقیقات تاکنون نتوانسته در حل مسائل، رفع



نیازهای جامعه و تولید ثروت کشور نقش اساسی ایفا نماید. ارتباط ضعیف دانشگاه‌ها با بازار و جامعه، ناکارآمدی نظام ارتقای اعضای هیئت علمی، پذیرش بی‌ضابطه دانشجویان تحصیلات تکمیلی، مأموریت‌گرا نبودن دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، ضعف مهارت در فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، وابستگی دانشگاه‌ها به اعتبارات دولتی و انگیزه پایین جهت درآمدزایی، فرسودگی تجهیزات و مواد آزمایشگاهی و کارگاهی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی و نبود فضای رقابتی در صنعت و بازار برای همکاری با دانشگاه‌ها بخشی از مهم‌ترین چالش‌هایی است که نظام آموزش عالی و تحقیقات کشور با آن مواجه است. عواملی که باعث شده است نظام آموزش عالی و تحقیقات نتواند با بخش صنعت و بازار به‌نحو مطلوبی ارتباط برقرار نماید و در حل چالش‌ها و مسائل کشور و همچنین تولید ثروت برای کشور نقش‌آفرینی کنند. شاهد این ادعا آماری است که در ادامه آورده شده است:

الف) مجموع درآمد قراردادهای ارتباط دانشگاه با صنعت و جامعه، دانشگاه‌های ذیل وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال ۱۳۹۶ برابر ۲۳۰ میلیارد تومان بوده است. این رقم کمتر از ۱ درصد کل بودجه آموزش عالی در سال ۱۳۹۶ بوده است.^۱

ب) سهم بخش کسب‌وکار در هزینه‌کرد تحقیق و توسعه ناچیز است و عمده منابع تحقیق و توسعه توسط بخش دولت تأمین می‌شود. در صورتی که در کشورهایی مانند انگلستان، آمریکا، آلمان، کره جنوبی، ژاپن و... نزدیک به ۸۰ درصد بودجه تحقیق و توسعه توسط بخش کسب‌وکار تأمین می‌شود.

ج) نسبت ثبت اختراع بین‌المللی به تولیدات علمی کشور در بازه زمانی ۲۰۱۴-۲۰۱۸ کمتر از ۱ هزارم است. یعنی به‌ازای هر هزار مقاله فقط ۱ ثبت اختراع بین‌المللی صورت گرفته است.

د) در سال ۲۰۱۹ مجموع صادرات محصولات فناورانه ایران، ۱۷۵ میلیون دلار بوده است و در مقایسه با ترکیه با ۴ میلیارد دلار و مالزی با ۸۶ میلیارد دلار رقم بسیار نازلی است. همچنین این میزان کمتر از ۱٪ کل صادرات غیرنفتی ایران در سال ۲۰۱۹ می‌باشد.

راهنم‌ها و اقدام‌های اساسی

راهنبرد (۱): حمایت از پژوهش‌های کاربردی و تقاضامحور

رویکرد عرضه‌محوری بر نظام آموزش عالی و تحقیقات کشور حاکم است. صنعت و بخش تولید انگیزه کافی برای سپردن تحقیقات خود به دانشگاه‌ها ندارد و دانشگاه‌ها نیز بدون توجه کافی به نیازهای جامعه و صنعت تحقیقات خود را به انجام می‌رسانند. بر پایه داده‌هایی که از اول فروردین‌ماه تا پایان اسفندماه ۱۳۹۷ در سامانه ملی ثبت پایان‌نامه، رساله و پیشنهاد پژوهشگاه ایرانداک وارد شده‌اند، از مجموع ۵۸ هزار و ۷۲۶ پایان‌نامه و رساله (پارسی) ثبت شده، ۳۲۶ (۵۶ درصد هر ۱۰,۰۰۰ عدد) و از ۳۳ هزار و ۳۸۶

۱. در گزارش‌های ارائه شده توسط وزارت علوم، دو نوع داده در این رابطه وجود دارد: ۱. ارزش قراردادهای ارتباط دانشگاه و صنعت؛ ۲. میزان مبلغ جذب شده در این رابطه. در آخرین آمار ارائه شده که مربوط به سال ۱۳۹۹ است صرفاً به ارزش قراردادهای ارتباط دانشگاه و صنعت اشاره شده است و میزان مبلغ جذب شده مغفول مانده است.

پیشنهاد ثبت شده، ۱۸۹ پیشنهاد (۵۷ در هر ۱۰,۰۰۰ عدد) تقاضامحور بوده‌اند.

برای مواجهه با چالش عرضه‌محوری در نظام آموزش عالی و تحقیقات کشور می‌توان با در نظر گرفتن مشوق‌هایی برای بخش صنعت و تولید جهت سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه، اصلاح و تغییر شاخص‌های رتبه‌بندی نظام دانشگاهی کشور و حمایت از پژوهش‌های کاربردی به‌جای توجه صرف به مقاله‌محوری نظام آموزش عالی و صنعت را به سمت پژوهش‌های تقاضامحور سوق داد.

اقدام‌های اساسی

- اعطای مشوق‌های مالیاتی (اعتبار مالیاتی) به واحدهایی صنعتی و تولیدی به گونه‌ای که سهم بخش صنعت و تولید از هزینه کرد اعتبارات تحقیق و توسعه به حدود ۵۰٪^۱ از کل اعتبارات برسد.

- تکلیف دولت به حمایت مالی و پشتیبانی ویژه از چند دانشگاه برتر کشور به منظور تشویق این دسته از دانشگاه‌ها که از نظر شاخص‌های اشتغال فارغ‌التحصیلان، قراردادهای ارتباط دانشگاه و صنعت و حل مسائل و چالش‌های کشور فعالیت‌های قابل توجهی انجام می‌دهند؛

- تغییر معیار اختصاص بودجه به دانشگاه‌ها و مراکز علمی کشور از شاخص کمی (سرانه دانشجوی) به یک شاخص ترکیبی که هم شامل شاخص کمی تعداد دانشجویان و هم شاخص کیفی مشارکت در حل مسائل کشور باشد.

- تکلیف دولت به فراهم‌سازی زیرساخت و حمایت‌های لازم از صادرات محصولات و خدمات علم و فناوری به گونه‌ای که تا پایان برنامه هفتم با ارزش افزوده ناشی از صادرات این محصولات و خدمات سالیانه به میزان ۵ درصد^۲ از وابستگی به درآمدهای نفتی بکاهد.

راهبرد (۲): ساماندهی و سامان‌یابی ظرفیت‌ها و مأموریت‌های پژوهشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی کشور در راستای حل چالش‌ها و مسائل اولویت‌دار کشور

مراکز پژوهشی و پژوهشگاه‌های عمده‌ای در کشور هر ساله از اعتبارات دولتی استفاده می‌کنند، اما نتوانسته‌اند به میزان مطلوبی در حل مسائل و تحقق اولویت‌های کشور ایفای نقش نمایند. موازی‌کاری و انجام فعالیت‌های خارج از مأموریت‌های تعریف شده و در نهایت هدررفت منابع کشور از مهم‌ترین ایرادها به سازوکار کنونی این مؤسسات و مراکز پژوهشی است. قابل ذکر است که عمده مؤسسات پژوهشی مستقل در تهران مستقر هستند و اکثر استان‌های کشور از ظرفیت پژوهشی این مراکز و مؤسسات برای حل مسائل و چالش‌های خود محروم هستند،^۳ بنابراین علاوه بر موضوعات اشاره شده، توزیع نامناسب مؤسسات و مراکز پژوهشی نیز از چالش‌هایی است که نیازمند توجه ویژه دولت است. در

۱. طبق بررسی‌های انجام شده سهم هزینه کرد بخش صنعت و تولید در تحقیق و توسعه کشورهای توسعه یافته بین ۷۰ تا ۸۰ درصد است.

۲. هم اکنون میزان صادرات محصولات فناورانه از کل صادرات کشور بنا به آمار منتشر شده توسط بانک جهانی در سال ۲۰۱۹ کمتر از ۱٪ است

۳. در استان تهران بیش از ۳۵ مرکز و مؤسسه پژوهشی مستقر هستند در صورتی که برای مثال در سه استان اردبیل، آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی و زنجان فقط یک مؤسسه پژوهشی مستقل فعال است.



صورت ساماندهی مأموریت‌ها و شفافیت کارکرد این بخش می‌توان امیدوار بود که بسیاری از نیازهای کشور در حوزه‌های مختلف صنعتی، کشاورزی اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی رفع شود.

اقدام‌های اساسی

- می‌توان به‌منظور کاهش موازی‌کاری مؤسسات و مراکز پژوهشی با مکلف نمودن کلیه دستگاه‌های موضوع ماده (۵) قانون مدیریت خدمات کشور به‌ویژه وزارتخانه علوم، تحقیقات و فناوری، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، جهاد کشاورزی، صنعت، معدن و تجارت و جهاد دانشگاهی و مراکز وابسته به آنها، در راستای حل چالش‌های کشور به‌گونه‌ای عمل شود که منابع و اعتبارات تخصیص یافته به این مؤسسات فقط در چارچوب اولویت‌هایی که به پیشنهاد بالاترین مرجع دستگاه‌های مربوطه و به تصویب شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری می‌رسد، هزینه شود. گزارش عملکرد این ماده می‌تواند توسط شورای عالی عتف هر ۶ ماه یک بار به مجلس شورای اسلامی ارسال شود.

راهبرد (۳): ساماندهی پذیرش دانشجویان تحصیلات تکمیلی بر مبنای نیازها و ظرفیت‌های بومی

از سال ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۷ تعداد دانشجویان کارشناسی ارشد بیش از ۵ برابر شده است. به‌گونه‌ای که تعداد دانشجویان کارشناسی ارشد از حدود ۱۱۸ هزار نفر به بالغ بر ۶۵۶ هزار نفر رسیده است. در همین بازه زمانی تعداد دانشجویان دکترای تخصصی نیز به بیش از ۶ برابر رسیده است. در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۷ نزدیک به ۱۵۲ هزار نفر دانشجوی دکترای تخصصی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور مشغول به تحصیل بوده‌اند. به‌طوری که تنها در سال ۱۳۹۹ بیش از ۱۲ هزار نفر دانشجوی دکترای در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور جذب شده است. حجم عمده پذیرش دانشجویان تحصیلات تکمیلی بدون ضابطه مشخص و بدون نیازسنجی، آسیب‌های فراوانی در پی داشته است. افت کیفیت آموزش، بیکاری و مهاجرت نخبگان از آثار اولیه این وضعیت است (عدم ارتباط وثیق بین پژوهش‌های دانشگاهی و مسائل و نیازهای کشور، موجب شده است که اکثر محققان برای چاپ مقاله به موضوعات و مسائلی غیر از مسائل بومی کشور متوسل شوند. این مهم باعث انفکاک فعالیت‌های علمی و تحقیقاتی محققان کشور با مسائل و نیازهای بومی کشور می‌شود و در وهله اول باعث بیکاری و درنهایت منجر به مهاجرت نخبگان علمی کشور می‌شود). بنابراین به‌نظر می‌رسد ساماندهی ظرفیت و نحوه پذیرش در این مقاطع در راستای حل مسائل کشور و فعالیت در عرصه تولید و صنعت می‌تواند برای کشور مزایای بسیاری به دنبال داشته باشد.

اقدام‌های اساسی

- وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی می‌توانند به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی نمایند که بخشی از ظرفیت دانشجویان دکترای تخصصی در دانشگاه‌ها و سایر مؤسسات آموزشی و پژوهشی دولتی (بجز دستیاری پزشکی و دندانپزشکی و دکترای تخصصی هنر) به شرط انعقاد قرارداد پژوهشی با صنعت و یا سایر بخش‌ها جذب و پذیرش شوند. بدین ترتیب از سال اول اجرای این

برنامه، حداقل ۵ درصد از پذیرش دانشجویان دکتری براساس قراردادهای پژوهشی جذب شوند و پس از ۵ سال میزان پذیرش از طریق این شیوه برای رشته‌های فنی و مهندسی به ۸۰ درصد (۸۰٪)، برای رشته‌های علوم پایه ۵۰ درصد (۵۰٪) و برای رشته‌های علوم انسانی به (۲۵٪) درصد برسد.

راهبرد (۴): توسعه و تقویت واسطه‌های دانشگاه و صنعت از جمله: شرکت‌های دانش‌بنیان و

پارک‌های علم و فناوری، کارگزاران پژوهش و فناوری

طی سال‌های اخیر شکل‌گیری نهادهای واسطی مانند پارک‌های علم و فناوری، مراکز رشد، پژوهشکده‌ها و پژوهشگاه‌ها و شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان که توان و ظرفیت تبدیل آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی را به محصولات قابل کاربرد جامعه و صنعت دارند، باعث ایجاد تحرکی در برقراری ارتباط دانشگاه و صنعت شده است. اما این واسطه‌ها همچنان در امر برقراری ارتباط دچار ضعف‌هایی هستند. اموری همچون: عقد قراردادهای پژوهش و فناوری بین عرضه‌کنندگان و متقاضیان پژوهش و فناوری، امور مالیات و بیمه، نیازسنجی و احصای نیازها، مباحث مرتبط با مالکیت فکری و معنوی، بازاریابی، شکست پروژه و تهیه پیشنهاد پژوهش (آ.اف.پی)، پیگیری و مشاوره پروژه تا آخرین مراحل، تأمین ریسک پژوهش و ... اموری خارج از توان و ظرفیت این واسطه‌هاست. بنابراین علاوه بر تقویت واسطه‌های فوق نیازمند توسعه کارگزاران پژوهش و فناوری نیز هستیم.

اقدام‌های اساسی

- تدوین و ابلاغ آیین‌نامه نحوه فعالیت کارگزاران پژوهش و فناوری ازسوی وزارتین علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی با همکاری معاونت علمی و فناوری رئیس‌جمهور؛

- پیشنهاد می‌شود صندوق نوآوری و شکوفایی براساس موضوع ماده (۳) اساسنامه، تا ۲ سال پس از زمان شکل‌گیری کارگزاران، از آنها در قالب وام و پاداش و صدور ضمانت‌نامه پژوهش و فناوری حمایت‌هایی به عمل آورد.

راهبرد (۵): به‌روزرسانی مواد و تجهیزات آزمایشگاهی و کارگاهی دانشگاه‌ها و مؤسسات

آموزش عالی و پژوهشی

سرعت تغییرات علمی و فناوری به‌گونه‌ای است که غفلت از آن قابل جبران نیست. یکی از مهم‌ترین عناصر اثرگذار در حرکت علمی کشورها در مرزهای علم و دانش، دسترسی به مواد و تجهیزات آزمایشگاهی و کارگاهی کارآمد و به‌روز است. این بخش در دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی کشور از دو منظر دچار آسیب شده است، از یک سو فرسودگی تجهیزات آزمایشگاهی و کارگاهی که بعضاً مانع از انجام تحقیقات پیشرفته می‌شود و ازسوی دیگر عدم دسترسی محققان به مواد و تجهیزات مورد نیاز که به دلیل شرایط اقتصادی، تحریم‌ها و فشارهای سیاسی غرب تحت تأثیر قرار گرفته است. ازاین‌رو به‌منظور حرکت در مرزهای علم و عقب‌نماندن از قافله علمی دنیا ضروری است اقدام‌های لازم برای فراهم‌سازی



و روزآمدسازی این زیرساخت‌ها به عمل آید.

اقدام‌های اساسی

- به دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی این اجازه داده شود که با جلب مشارکت بخش خصوصی نسبت به تجهیز آزمایشگاه‌ها و کارگاه‌های دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی، تحقیقاتی، شهرک‌های علمی و تحقیقاتی، پارک‌های علم و فناوری و مراکز رشد اقدام نمایند. در مقابل بخشی از ظرفیت استفاده آزمایشگاه‌ها و کارگاه‌های دانشگاهی و مراکز تحقیقاتی می‌تواند به صورت موقت و در قالب قرارداد مشخص به بخش خصوصی واگذار شود.

۳. ارتقای کیفیت آموزش عالی

تحلیل

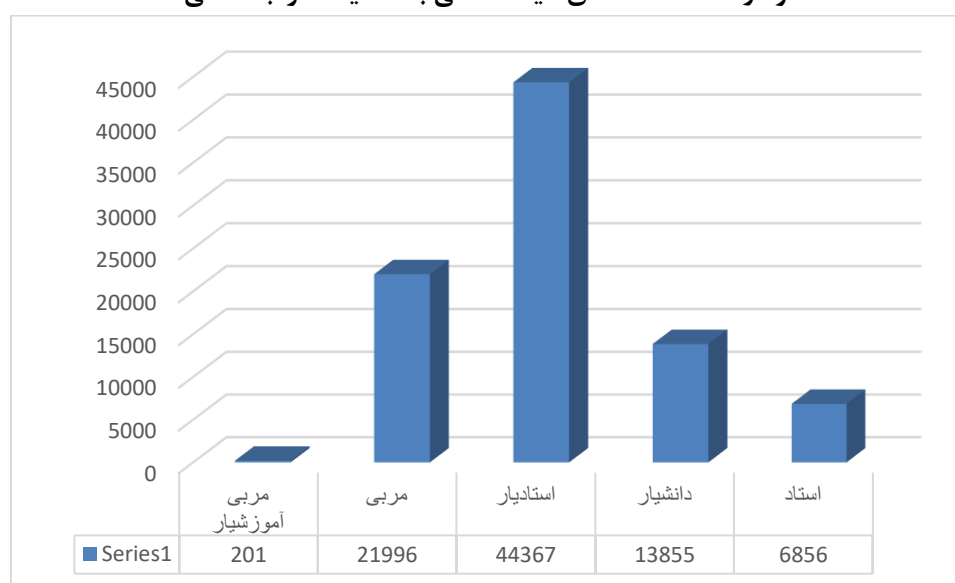
هم‌اکنون حدود ۳/۲ میلیون دانشجو و نزدیک به ۸۶ هزار عضو هیئت علمی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور مشغول به تحصیل، تدریس و تحقیق هستند و سالیانه حدود ۵۵۰ هزار نفر از دانشجویان از دانشگاه‌ها فارغ‌التحصیل می‌شوند. این آمار و ارقام نشان‌دهنده ظرفیت عظیم نیروی انسانی نظام آموزش عالی و تحقیقاتی کشور است که در صورت کارکرد بهینه، ظرفیت ارتقای کشور در حوزه‌های مختلف را داراست. اما بررسی‌ها نشان می‌دهد بخش قابل توجهی از بیکاران کشور را خروجی‌های نظام آموزش عالی تشکیل می‌دهند (این رقم بیش از ۳۵ درصد است). علل بیکاری دانش‌آموختگان دانشگاهی متعدد و متنوع است. اما در اینجا می‌توان به غفلت از آموزش‌های مهارت محور، عدم تناسب برنامه درسی برخی از رشته‌های تحصیلی با نیاز دانشجویان و جامعه و توجه صرف به محفوظات ذهنی اشاره کرد که سبب شده که دانشجویان از مهارت پایین برخوردار باشند و بعد از دانش‌آموختگی در انتخاب و یافتن شغل با مشکلاتی مواجه شوند. به روز نبودن تجهیزات آزمایشگاهی و کارگاهی عامل دیگری است که حتی در صورت مهیا بودن عوامل فوق مانع از به روز شدن آموزش‌های عملی منطبق با شرایط کنونی بازار کار می‌شود.

بازنگری نشدن و کم‌توجهی به ایجاد رشته‌هایی که امروز بیشترین میزان تقاضای بازار کار را به خود اختصاص داده است مسئله دیگری است که مورد غفلت واقع شده است. حدود ۷۱ درصد از رشته‌های دانشگاهی حداقل ۵ سال و بیشتر است که مورد بازنگری قرار نگرفته است، این درحالی است که پویایی رشته‌های تحصیلی با توجه به تحولات سریع حوزه‌های دانش، امروزه امری الزامی است. همچنین با توجه به پیشرفت‌های صنعتی صورت گرفته مبتنی بر فناوری‌های اطلاعات و تمایل شدید بازار کار بر جذب متخصصان این حوزه، نیاز به تمرکز بر بازنگری و ایجاد رشته‌های مبتنی بر این پدیده به شدت احساس می‌شود. از سوی دیگر با توجه به اهمیت روزافزون داده‌ها در حوزه‌های مختلف علوم، توجه ویژه به رشته‌ها و گرایش‌های مربوط به داده‌کاوی لازم به نظر می‌رسد.

نقش و تأثیر اعضای هیئت علمی در کیفیت آموزش عالی نیز موضوع غیرقابل انکاری است که

نیازمند توجه ویژه‌ای است. علی‌رغم اینکه آیین‌نامه ارتقای اعضای هیئت علمی در دهه‌های اخیر چندین مرتبه مورد بازنگری قرار گرفته است، اما این بازنگری اغلب معطوف به فعالیت‌های پژوهشی بوده است و بعد آموزشی مورد غفلت قرار گرفته است که این امر موجب کم اهمیت شدن امر آموزش و به حاشیه رانده شدن آن شده است. ازسوی دیگر بررسی هرم اعضای هیئت علمی نشان می‌دهد همچنان بخش قابل‌توجهی از آنان با مرتبه مربی مشغول به فعالیت هستند، که این خود می‌تواند نشان‌دهنده مبتنی نبودن آموزش‌ها بر پژوهش باشد.

نمودار ۳. تعداد اعضای هیأت علمی به تفکیک مرتبه علمی



شکل نگرفتن نظام تضمین کیفیت و ارزیابی‌های مبتنی بر مأموریت دانشگاه‌ها خود علت دیگری است که تاکنون اقدام قابل‌توجهی در این زمینه صورت نپذیرفته است. ارزیابی‌های درونی و بیرونی هم‌اکنون به‌صورت پراکنده توسط گروه‌های آموزشی و دفتر نظارت و ارزیابی وزارت علوم انجام می‌شود، اما این ارزیابی‌ها فاقد سازوکار مشخص است. همچنین نتایج ارزیابی‌های صورت گرفته، در نظام آموزش عالی استفاده قابل‌توجهی ندارد و عموماً تخصیص بودجه یا اعتبارات بدون توجه به آنها انجام می‌شود. دلیل این مهم نیز جامع نبودن ارزیابی‌ها و ناکافی بودن اطلاعات مورد نیاز است.



راهنم‌دها و اقدام‌های اساسی

راهنم‌ده (۱): تقویت نظارت بر عملکرد و ارزیابی‌های دوره‌ای از کیفیت خروجی‌های دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی

هم اکنون نظارت‌ها و ارزیابی‌های صورت گرفته از عملکرد دانشگاه‌ها به گونه‌ای نیست که منجر به بهبود مستمر کیفیت خروجی‌ها شود. در شرایط موجود وزارت علوم، تحقیقات و فناوری خود تدوین و تصویب‌کننده بسیاری از دستورالعمل‌هاست، اینکه این وزارتخانه خود متولی ارزیابی از دانشگاه‌هایی باشد که با آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های این نهاد اداره می‌شوند نمی‌تواند چندان منطبق بر عقلانیت در فرایندهای اداری باشد. از این رو به منظور افزایش بهره‌وری فرایند نظارت و ارزیابی می‌توان از طریق انجام ارزیابی‌های درونی و بیرونی توسط نهادهای مستقل با استفاده از شاخص‌های مبتنی بر مأموریت دانشگاه‌ها از کیفیت عملکرد آنها آگاهی یافت. همچنین با اتصال نتایج ارزیابی‌ها به بودجه‌ریزی دانشگاه‌ها می‌توان اقدام جدی در راستای تغییر رویکرد دانشگاه‌ها در انجام عملکردها صورت داد.

اقدام‌های اساسی

- بسترسازی به منظور تأسیس نهادهای تضمین کیفیت آموزش عالی به گونه‌ای که اداره و عملکرد آن مستقل از دولت باشد؛

- انجام ارزیابی درونی و بیرونی به صورت دوره‌ای و منظم به منظور اعتباربخشی به دانشگاه‌ها؛

- طراحی و اجرای نظام ملی رتبه‌بندی دانشگاه‌ها مبتنی بر مأموریت‌های کلی نظام آموزش عالی کشور و خروجی‌های ارزیابی درونی و بیرونی؛

- طراحی الگوی بودجه‌ریزی عملکردمحور در نظام آموزش عالی مبتنی بر داده‌های حاصل از ارزیابی‌ها.

راهنم‌ده (۲): بازطراحی نقش و کارکرد آموزش عالی مبتنی بر آمایش آموزش عالی و مأموریت‌گرایی دانشگاه‌ها

طراحی الگوی گسترش آموزش عالی کشور متناسب با حوزه‌های اولویت‌دار علم و فناوری، نوع مؤسسات، اوضاع اقلیمی و نیازهای جامعه و اشتغال فارغ‌التحصیلان مبتنی بر نقشه جامعه علمی کشور دیگر مسئله‌ای است که در راهنم‌ده ملی ۳ ذیل راهنم‌ده کلان ۶ بر آن تأکید شده است. بر این اساس، یکی از اقدامات اساسی پیش‌بینی شده در سطح ملی برای این موضوع، رصد دائمی ظرفیت‌های محیطی و اقتضائات اجتماعی و تنظیم ظرفیت آموزشگاه‌ها در مقاطع و حوزه‌های مختلف علمی متناسب با رتبه علمی آنها و نیازهای حال و آینده براساس اصول و ملاحظات آمایش سرزمین است. در این صورت می‌توان مأموریت‌های هر دانشگاه را با توجه به اولویت‌ها و نیازهای منطقه مشخص نمود و فعالیت‌های دانشگاه‌ها را بر آن اساس تنظیم کرد. این مهم به معنای معطوف شدن جذب عضو هیئت علمی و پذیرش دانشجو، رشته‌های دانشگاهی، محتوای آموزش و ... براساس مأموریت‌های تعیین شده برای دانشگاه خواهد بود.

و در صورت عملکرد مناسب دانشگاه‌ها شاهد ارتقای کیفیت آموزش عالی از طریق پاسخ به نیازها و تقاضاهای منطقه‌ای خواهیم بود.

اقدام‌های اساسی

- بسترسازی به‌منظور اجرایی شدن کامل اسناد آمایش آموزش عالی؛
- طراحی اقدامات پیگیرانه جهت اجرایی شدن طرح ساماندهی آموزش عالی ازسوی وزارت علوم.

راهبرد (۳): ایجاد تحول در بخش ورودی سیستم آموزش عالی

به‌نظر می‌رسد ارتقای کیفیت آموزش عالی به میزان بالایی به کیفیت ورودی‌های این سیستم بستگی دارد. کیفیت اعضای هیئت علمی استخدام شده ازسوی دانشگاه‌ها، کیفیت دانشجویان ورودی به دانشگاه‌ها، کیفیت رشته‌های تحصیلی طراحی شده، کیفیت محتوای آموزشی در نظر گرفته شده و مانند اینها از مواردی است که در جایگاه ورودی نظام آموزش عالی نقش بسیار مهمی در کیفیت خروجی این سیستم دارد. ازاین‌رو تغییر رویکرد فعلی، به رویکردی که در آن ارزیابی در مرحله ورودی صورت پذیرد می‌تواند به تحول در نظام آموزش عالی و کیفیت آن منجر شود.

اقدام‌های اساسی

- بازطراحی الگوی جذب اعضای هیئت علمی با تاکید بر مأموریت دانشگاه‌ها، توجه به معیارهای کیفی از طریق خبره‌محوری و ارزیابی کیفی؛
- اصلاح شیوه پذیرش دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی براساس مسئله‌محوری و قراردادهای پژوهشی. بدین منظور می‌توان برای هر یک از مقاطع تحصیلی کارشناسی ارشد و دکتری به گونه‌های متفاوتی عمل کرد. برای مقطع کارشناسی ارشد، با توجه به بالا بودن میزان تقاضا (به‌خصوص برای دانشگاه‌های دولتی) می‌توان فرایندی دو مرحله‌ای را پیشنهاد داد که براین اساس پس از برگزاری آزمون ورودی، پذیرفته شدگان چندبرابر ظرفیت به دانشگاه‌ها معرفی شده و براساس مصاحبه علمی و توانایی داوطلب به منظور کمک به حل مسئله شناسایی شده توسط عضو هیأت علمی پذیرفته شوند. در این مقطع در شرایط موجود (برای دانشگاه‌های دولتی) نیازی به داشتن قرارداد پژوهشی نیست، اما وجود مسئله‌ای مشخص که توسط گروه تایید شده و عضو هیأت علمی در حال پژوهش برای حل آن می‌باشد، از الزامات جذب دانشجویان کارشناسی ارشد می‌تواند باشد.
- درخصوص مقطع دکتری، با حذف کنکور این مقطع، دانشگاه‌ها با توجه به وجود قراردادهای پژوهشی، اقدام به اعلام نیاز می‌نمایند و پس از درخواست دانشجویان و انجام مصاحبه با آنان، گروه با نظر مساعد آن عضو هیأت علمی که مسئولیت قرارداد پژوهشی را دارد، اقدام به پذیرش دانشجو یا دانشجویان دارای صلاحیت در آن حوزه می‌نماید.
- به روز رسانی مداوم رشته‌های دانشگاهی؛



- بازنگری مستمر سرفصل‌های دانشگاهی و ارزیابی محتوای آموزشی مورد استفاده اعضای هیئت علمی و جهت‌دهی به سمت تهیه محتوای مبتنی بر آخرین دستاوردهای علمی.

راهبرد (۴): بازنگری رشته‌های تحصیلی مبتنی بر نیازها و مسائل حال و آینده

هم‌اکنون تعداد ۳۲۷۸ رشته فعال دانشگاهی در مقاطع مختلف تحصیلی وجود دارد.^۱ از این تعداد ۹۳۰ رشته طی ۵ سال اخیر مورد بازنگری قرار گرفته است، اما ۲۳۴۸ رشته بیش از ۵ سال است که به همان شکل سابق در دانشگاه‌ها فعال است. هرچند که امروزه با توجه به تحولات سریع دانشی نمی‌توان بازه زمانی استاندارد را برای بازنگری رشته‌های تحصیلی مشخص نمود، اما با فرض حداکثر دوره ۵ ساله برای این مهم، مشخص می‌شود که بیش از ۷۱ درصد از رشته‌ها نیاز به بازنگری دارند. از سوی دیگر رشته‌های جدیدی نیز باید ایجاد شوند، زیرا در وضعیت کنونی و پیشرفت روزافزون فناوری در عرصه‌های مختلف، برای دور نماندن صنعت، خدمات، کشاورزی و سایر حوزه‌ها، نیاز است تا با آینده‌نگری مبتنی بر تحولات آنها، دانشگاه‌ها خود را با این تحولات هماهنگ کند تا بتواند پاسخگوی نیازهای حوزه‌های مختلف به نیروی انسانی متخصص باشند.

اقدام‌های اساسی

- اضافه نمودن مأموریت رصد حوزه‌های مختلف علمی به مأموریت‌های شورای گسترش آموزش عالی؛
- الزام به بازنگری رشته‌ها به‌خصوص در حوزه‌هایی که سرعت تحول آنها بیشتر از سایر حوزه‌هاست در بازه‌های زمانی کوتاه‌مدت^۲ (یک یا دوساله).

راهبرد (۵): اصلاح رویه‌ها، قوانین و آیین‌نامه‌ها آموزش عالی و تحقیقات با هدف پاسخگویی به الزامات جدید این حوزه

تولیدات علمی کشور به‌لحاظ شاخص‌های کیفی و اثرگذاری وضعیت مطلوبی ندارد. به‌طوری که علی‌رغم موفقیت‌های چشمگیر در دستیابی به شاخص‌های کمی از جمله؛ کسب جایگاه برتر در تعداد مستندات علمی و تعداد نشریات نمایه شده بین‌المللی نسبت به سایر کشورهای منطقه، به‌لحاظ شاخص‌های کیفی و اثرگذاری و استناد و استفاده از پژوهش‌ها آن‌گونه که باید موفق نبوده است. یکی از شواهد این مهم نسبت ثبت اختراع بین‌المللی به تولیدات علمی کشور در بازه زمانی ۲۰۱۸-۲۰۱۴ است، که کمتر از ۱ هزارم می‌باشد. یعنی به‌ازای هر هزار مقاله فقط ۱ ثبت اختراع بین‌المللی صورت گرفته است. همچنین بررسی شاخص hindex (هیرش) نشان دهنده رتبه ۴۰ ایران می‌باشد که ترکیه و عربستان سعودی وضعیت بهتری از این نظر با کسب رتبه‌های ۳۶ و ۳۹ نسبت به ایران دارند. این دو شاخص نشان دهنده کمیت مناسب تولید مقالات علمی در کشور می‌باشد، اما نمی‌توان آن را مترادف با

^۱ برگرفته از وب‌گاه وزارت علوم به آدرس: <https://www.msrt.ir>

^۲ لازم است اشاره شود که بحث بازنگری رشته‌های تحصیلی، موضوع جزء «۳» تبصره «۷» ماده (۱) قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه مصوب ۱۳۹۶/۰۱/۱۶ است.

پاسخ‌گویی به نیازهای بخش‌های مختلف جامعه عنوان نمود، چرا که بسیاری از مسائل اقتصادی، اجتماعی، آموزشی و ... همچنان نیازمند راه‌حل‌های علمی هستند، اما آن گونه که شایسته آن‌ها بوده است، مورد توجه قرار نگرفته‌اند.

اقدام‌های اساسی

- تحول در نظام ارتقای اعضای هیئت علمی، به‌خصوص ماده پژوهشی و فناوری آیین‌نامه ارتقا، به‌گونه‌ای که جهت‌دهنده به فعالیت‌های اعضای هیئت علمی در راستای انجام پژوهش‌های کاربردی و معطوف به مسئله باشد؛

- بازنگری در قانون سنجش و پذیرش دانشجویان تحصیلات تکمیلی و تغییر الگوی پذیرش این دسته از دانشجویان مبتنی بر قراردادهای پژوهشی که در بخش‌های قبل به آن‌ها پرداخته شد؛

- تقویت نظام نیازسنجی و مدیریت اطلاعات پژوهش از طریق یکپارچه‌سازی سامانه‌های مرتبط مانند ساعت، ساعت، سمات و ...؛

راهبرد (۶): تقویت علوم پایه

پژوهش‌های بنیادین و دستیابی به دانش بومی در حوزه‌های اساسی علوم، مبتنی بر توسعه علوم پایه است. رشته‌های علوم پایه، علاوه بر اهمیت خاص آن‌ها در پیشبرد مرزهای دانش، در پیشبرد سایر علوم، به‌خصوص رشته‌های مهندسی تأثیر ویژه‌ای دارد، که این امر نشان‌دهنده جایگاه و اهمیت این حوزه در نظام علم و فناوری است. اما در دهه ۱۳۹۰ که همچنان شاهد افزایش فارغ‌التحصیلان دانشگاهی از یک سو و تشدید تحریم‌های اقتصادی از سوی دیگر بودیم، بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی به‌خصوص در رشته‌های علوم پایه به‌شدت افزایش یافت. به همین دلیل رغبت مردم و جوانان به این رشته‌های راهبردی و حساس به میزان زیادی کاهش یافته است. لذا ضروری است برای حمایت از این رشته‌ها اقدام‌هایی انجام داد.

اقدام‌های اساسی

- برقراری بازدید منظم از مراکز صنعتی و کارگاهی برای اساتید علوم پایه؛

- تجهیز آزمایشگاه‌های علوم پایه؛

- تخصیص بورسیه تحصیلی و تضمین شغلی نخبگانی که در رشته‌های علوم پایه مشغول به کار می‌شوند (به‌خصوص در رشته‌های محض)؛

- ایجاد پژوهشگاه‌های علوم پایه در رشته‌های کاربردی و محض به‌خصوص در شهرستان‌ها با هدف به‌کارگیری فارغ‌التحصیلان این رشته‌ها؛

- تقویت مراودات بین‌المللی برای دانشجویان و اساتید علوم پایه.



راهبرد (۶): توجه به علوم انسانی اثربخش و بومی

علی‌رغم اهمیت علوم انسانی برای توسعه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، دینی و سیاسی در جوامع مختلف، این علوم در کشور کمتر مورد توجه قرار دارند و تلاش‌ها برای بومی‌سازی و نافع کردن این علوم کافی نبوده است. مهم‌ترین عامل این شرایط وارداتی بودن بخش زیادی از این علوم و عدم توجه پژوهشگران و دانشجویان این عرصه به جامعه و نیازهای بومی کشور است که در نتیجه این عدم توجه زایش علمی و حل مسائل نیز محدود است. بنابراین، تمرکز بر پژوهش در حوزه علوم انسانی به منظور تولید دانش بومی در این حوزه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

اقدام‌های اساسی

- تقویت نظام نیازسنجی پژوهشی و بانک‌های اطلاعات پژوهشی درخصوص تحقیقات مورد نیاز به‌خصوص در حوزه‌های مرتبط با مسائل جامعه و نیازهای متعدد جامعه ملی و محلی؛
- فراهم نمودن بستر رشد تولید علم در حوزه علوم انسانی بر مبنای علوم اسلامی با تقویت انگیزاننده‌ها؛
- حمایت از تألیف کتاب و نظریه‌پردازی محافل علمی در حوزه علوم انسانی؛
- فراهم نمودن بستر حضور نخبگان در حوزه علوم انسانی و تولید دانش بومی و اثربخش از طریق حمایت بیشتر از مراکز اندیشگاهی و استفاده از خروجی‌های تولید شده توسط این مراکز، همچنین استفاده از خبرگان حوزه علوم انسانی در جایگاه‌های سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری.

۴. عدالت آموزشی

تحلیل

از اوایل دهه ۱۳۶۰ تاکنون ده‌ها مصوبه درخصوص سهمیه‌ها و شیوه‌های ورود به دانشگاه‌ها و سایر مراکز آموزش عالی کشور از طرف مراجع مختلف از جمله شورای عالی انقلاب فرهنگی و مجلس شورای اسلامی به تصویب رسیده است و این امر موجب پدیدار شدن همپوشانی‌ها و تناقضاتی در مصوبات و قوانین مربوطه شده است. تناقض و همپوشانی‌های موجود در برخی قوانین و مصوبات مربوط به سهمیه‌ها در پذیرش، نشان‌دهنده عدم سیاست‌گذاری پژوهیده و دقیق در این حوزه است و به‌نظر می‌رسد این شرایط از یک سو موجبات سو برداشت برخی گروه‌ها را فراهم می‌سازد و ازسویی دیگر کیفیت و عدالت در پذیرش دانشجو را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

یکی دیگر از مسائل موجود در پذیرش دانشجو بومی‌گزینی است. بررسی کلی این فرایند نشان می‌دهد بومی‌گزینی ضمن تداخل با سهمیه‌های مناطق، توزیع دانشجو در کشور را به شکلی ناعادلانه و شدید تغییر داده و ناهمگون کرده است که این ناهمگونی به میزان قابل‌توجهی به زیان مناطق کمتر برخوردار بوده است، به‌گونه‌ای که نزدیک به ۵۰ درصد قبولی‌های دوره روزانه و به‌ترتیب حدود ۸۰ و ۷۰ درصد قبولی‌های دانشگاه‌های پیام‌نور و غیرانتفاعی به‌صورت استانی بوده است، و تنها ۱۸ درصد قبول‌شدگان بر مبنای پذیرش کشوری پذیرفته شده‌اند. درخصوص استان‌های مرزی این وضعیت وخیم‌تر

است؛ برای مثال در دو استان سیستان و بلوچستان و آذربایجان شرقی به ترتیب ۸۹/۲ درصد و ۶۴/۳ درصد از قبول‌شدگان دوره روزانه، به صورت استانی پذیرفته شده‌اند. همچنین، آمارها نشان می‌دهند منطقه (۳) با داشتن بیشترین تعداد داوطلب (۳۸ درصد از داوطلبان) کمترین شانس قبولی در دوره روزانه با آزمون (۵/۶۵ درصد) را داراست.

بنابراین بومی‌گزینی پراکندگی دانشجویان در کشور و آزادی و قدرت انتخاب داوطلبان دانشگاه را کاهش می‌دهد که این امر می‌تواند منجر به تبعات فرهنگی، اجتماعی و امنیتی در کشور شود. چالش‌ها و مشکلات بومی‌گزینی به موارد فوق ختم نمی‌شود. برخی دیگر از پیامدها و آثار نامطلوب بومی‌گزینی شامل موارد زیر است:

- الف) تضعیف انسجام ملی از یک سو و افزایش تجزیه‌طلبی و قومیت‌گرایی از سوی دیگر،
- ب) ممانعت از تداخل و هم‌افزایی فرهنگی بین اقوام مختلف کشور،
- ج) تشدید نابرابری‌های اجتماعی،
- د) تشدید نابرابری‌های آموزشی،
- و) تضعیف زبان مشترک و زبان فرهنگی ایرانیان یعنی زبان فارسی.

راهبردها و اقدام‌های اساسی

راهبرد (۱): بهینه‌سازی سهمیه‌های متنوع و متعدد در پذیرش دانشجو

تنوع و تکثر سهمیه‌های دخیل در پذیرش دانشجو در کشور از یک سو و تأثیر هر کدام از سهمیه‌ها بر میزان انحراف از سنجش علمی از سوی دیگر انتخاب برترین‌های علمی و وجود عدالت در پذیرش دانشجو را دچار تردید می‌کند. در نتیجه لزوم انتخاب شایسته و رعایت عدالت در پذیرش دانشجو ضمن توجه به مقوله امنیت ملی و حمایت از خانواده‌های شهدا و ایثارگران مهم‌ترین دلالت‌های سیاستگذاری در این حوزه هستند. بنابراین، ضمن تأکید بر ضرورت وجود قوانین و ضوابط حقوقی لازم برای ترویج و تشویق فرهنگ ایثار و شهادت و حمایت از رزمندگان و خانواده شهدا، اقدامات لازم پیشنهاد می‌شود.

اقدام‌های اساسی

- تفکیک سهمیه خانواده شهدا، خانواده شاهد و رزمندگان از سایر ایثارگران و اولویت‌بندی آنها؛
- لغو قوانین مرتبط با سهمیه‌های بلااستفاده مانند لغو ماده (۲) قانون ایجاد تسهیلات برای ورود رزمندگان و جهادگران داوطلب بسیجی به دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی؛
- اصلاح قوانین مرتبط با سهمیه ایثارگران با هدف رفع هم‌پوشانی و تناقض موجود در سهمیه‌ها.

راهبرد (۲): حذف بومی‌گزینی در پذیرش دانشجو

حذف بومی‌گزینی در پذیرش دانشجو به مردم و جوانان آزادی عمل بسیار بیشتری برای تعیین محل



تحصیل خواهد داد و موجبات پراکندگی بیشتر دانشجوی در کشور را فراهم خواهد نمود. در نتیجه امکان برخورداری داوطلبان و جوانان مناطق کمتر برخوردار از دانشگاه‌های برتر کشور فراهم خواهد شد که بسیار عادلانه‌تر است. همچنین، دانشگاه‌ها محل آشنایی اقوام و امتزاج فرهنگی نقاط مختلف کشور خواهد شد که برآیند چنین اتفاقاتی رفع کدورت‌ها و افزایش دوستی مابین اقوام ایرانی است و از قومیت‌گرایی در دانشگاه‌ها در مناطق مرزی خواهد کاست.

اقدام‌های اساسی

- قرار گرفتن دستورکار حذف بومی‌گزینی در پذیرش دانشجوی از سیاست‌ها و قوانین شورای عالی انقلاب فرهنگی؛
- در دستورکار قرار گرفتن توسعه خوابگاه‌ها؛
- توسعه خدمات رفاهی دانشجویان.

۵. توجه بیشتر به دانشجوی و نیازهای آن در نظام آموزش عالی کشور

تحلیل

در حال حاضر بیش از ۳ میلیون دانشجوی در مقطع مختلف تحصیلی در حال تحصیل هستند. این دانشجویان که در واقع جوانان و نیروی انسانی با ارزش کشور هستند و بسیاری از آنها علاقه وافری به علم‌آموزی دارند ظرفیت بسیاری بالایی برای پیشرفت و تأمین نیروهای متخصص مورد نیاز کشور فراهم نموده‌اند. اما متأسفانه آنچنان که باید به این ظرفیت عظیم و بالقوه توجه نشده است. کم‌توجهی به اشتغال دانشجویان پس از فارغ‌التحصیلی، عدم توجه به نیازهای واقعی کشور در پذیرش دانشجوی، ضعف در پوشش نیازهای فرهنگی دانشجویان، رشد مصرف مواد مخدر در میان قشر دانشجوی، تأثیر آثار مخرب فضای مجازی بر زندگی دانشجویی، ضعف امکانات رفاهی دانشجویان مانند خوابگاه‌ها، بویژه خوابگاه متأهلان، ضعف در توجه به مهارت‌آموزی در دانشگاه، و ... از جمله چالش‌هایی هستند که دانشجویان کشور با آن مواجه هستند و نیاز به اقدامات جدی در این زمینه وجود دارد.

راهبردها و اقدام‌های اساسی

راهبرد (۱): توجه به رفاه دانشجویی

دانشجویان به‌ویژه در مقاطع تحصیلات تکمیلی به‌عنوان بدنه اصلی نظام تحقیقات در کشور به‌شمار می‌روند که با توجه به شرایط اقتصادی، و میزان بالای بیکاری فارغ‌التحصیلان از کمترین درآمدهای مالی برخوردارند. ازسوی دیگر با توجه به اینکه این دسته از دانشجویان یا متأهل بوده و یا در شرف تأهل قرار دارند، نیازمند تأمین امکانات اولیه مانند، مسکن و شغل مناسب نیز هستند. در این راستا اقدامات زیر پیشنهاد می‌شود:

اقدام‌های اساسی

- توجه به تأمین اعتبار با هدف احداث و یا تجهیز خوابگاه‌های دانشجویی به خصوص خوابگاه متاهلان؛
- افزایش مبلغ وام‌های دانشجویی با در نظر گرفتن میزان تورم؛
- راه‌اندازی بیمه پژوهشگر برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی.

راهبرد (۲): تبیین اخلاق، فرهنگ و الگوی زندگی اسلامی - ایرانی در دانشگاه‌ها

با توجه به اینکه نسل جوان به خصوص قشر دانشجو در معرض تهاجم فرهنگی (به‌ویژه از طریق شبکه‌های مجازی) قرار دارند و این مسئله منجر به تغییر در سبک زندگی این افراد می‌شود، از این‌رو لازم است نهادهای فرهنگی در دانشگاه‌ها نقش فعال‌تری را در این رابطه ایفا کنند. با توجه به مورد تأکید قرار گرفتن سبک زندگی اسلامی - ایرانی در اسناد بالادستی، تبیین این سبک برای دانشجویان می‌تواند در جهت‌دهی جوانان به سمت الگوهای پذیرفته شده مؤثر واقع شود.

اقدام‌های اساسی

- از آنجایی که اغلب فعالیت‌های فرهنگی در دانشگاه‌ها تاکنون جزء اولویت‌های مدیران دانشگاهی نبوده است، از این‌رو برخی از اقدام‌های پیشنهاد شده در زیر به این دلیل که تاکنون حمایت و سرمایه‌گذاری قابل‌توجهی درباره آنها صورت نگرفته و تقویت آنها احساس می‌شود، ارائه می‌شود.
- افزایش بودجه فرهنگی دانشگاه‌ها از طریق صرفه‌جویی در مصارف غیرضروری دانشگاه‌ها و هزینه‌های زائد؛
- افزایش حضور مبلغان دینی در دانشگاه‌ها؛
- برگزاری مسابقات بزرگ کتاب‌خوانی در حوزه کتاب‌های دینی برای ایجاد پویایی فرهنگی؛
- در نظر گرفتن ۲ واحد آموزشی سواد رسانه (نحوه مواجهه و استفاده از شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی و فرهنگ‌سازی آن) در مقاطع کارشناسی و پایین‌تر؛
- تقویت مشاوره دانشجویی در دانشگاه‌ها.

راهبرد (۳): تقویت و آموزش فرهنگ مواجهه با شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی در دانشگاه‌ها

به‌وجود آمدن بسترهای ارتباطی نوین و گسترش بی‌رویه آن در کشور از یکسو و ضعف فرهنگ استفاده از این بسترها باعث ایجاد ناهنجاری‌های اجتماعی به‌خصوص در بین جوانان شده است. از این‌رو جهت اصلاح رویه حاکم لازم است آموزش نحوه صحیح استفاده از این بسترها ارائه شود؛ تداوم و رسمیت این نوع آموزش‌ها مسئله مهمی است که باید مورد توجه قرار گیرد.

اقدام‌های اساسی

- برگزاری کارگاه‌های آموزشی در خصوص مضرات و آسیب‌های فضای مجازی برای اعضای هیئت علمی و دانشجویان؛



- ایجاد واحدهای درسی فرهنگی مرتبط با فضای مجازی در دانشگاه‌ها.

راہبرد (۴): اصلاح آیین‌نامه‌های تحصیلی

وجود برخی معیارها و شاخص‌هایی در ارزیابی‌های آموزشی و پژوهشی دانشجویان موجب بروز مسائلی همچون تأخیر در امر ازدواج و اشتغال دانشجویان و فارغ‌التحصیلان، معطل ماندن حل مسائل و چالش‌های کشور، هدررفت منابع انسانی و مالی دانشگاه‌ها و ... شده است. از این‌رو اصلاح، به‌روزرسانی و تغییر آنها در راستای هموارسازی فرایند تحصیل دانشجویان می‌تواند منجر به کارآمدی هرچه بیشتر نظام آموزش عالی نیز شود.

اقدام‌های اساسی

- جایگزین کردن انتشار مقاله ISI برای دفاع از رساله یا پایان‌نامه در آیین‌نامه‌های داخلی دانشگاه‌ها با مجموعه متنوعی از معیارها در ارزیابی پژوهشی دانشجویان تحصیلات تکمیلی. مانند ارائه گواهی مبنی بر حل مشکل یا مسئله‌ای از صنعت از مراجع ذی‌صلاح؛ طراحی و تولید محصولی که به مرحله تجاری‌سازی رسیده باشد؛ مصوب نمودن قانون یا آیین‌نامه‌ای که منجر به رفع محدودیت یا حل معضلی قانونی گردد و ...

راہبرد (۵): توجه به مهارت‌آموزی در دانشگاه‌ها و پذیرش دانشجو با توجه به نیاز روز جامعه

عمده فارغ‌التحصیلان دانشگاهی به هنگام تصدی مشاغل، توان پاسخگویی مناسب به تقاضای کارفرمایان خود را ندارند. این عامل منجر به کاهش رغبت بازار به جذب آنان در مناصب و مشاغل مختلف شده است. از سوی دیگر تأکید بیش از اندازه بر دروس نظری خود عاملی است که میزان بیکاری فارغ‌التحصیلان را افزایش داده است. در این زمینه پیشنهادهای زیر مطرح می‌شود.

اقدام‌های اساسی

- فراهم‌سازی بستر حضور صنعتگران خبره در دانشگاه‌ها جهت تدریس بخشی از دروس مرتبط؛

- ایجاد واحدهای کارآفرینی مرتبط با هر رشته در دانشگاه‌ها؛

- توسعه کارگاه‌ها و آزمایشگاه‌های آموزشی در دانشگاه‌ها.

نتیجه‌گیری

گزارش حاضر با هدف ارائه اولویت‌های اساسی حوزه آموزش عالی و تحقیقات در برنامه هفتم توسعه تدوین شده است. به منظور دستیابی به اولویت‌ها علاوه بر بررسی وضعیت موجود نظام آموزش عالی و مختصات آن، اقدام به احصاء چالش‌هایی شده که این نظام با آن روبرو است. در ادامه با توجه به وضعیت ترسیم شده و همچنین چالش‌های احصاء شده، اولویت‌هایی که نیاز است تا در برنامه هفتم توسعه مورد توجه قرار گیرد، همراه با راهبردها و اقدامات اساسی در آن زمینه پیشنهاد گردیده است. به منظور ارائه پیشنهادات مشخص جهت استفاده در برنامه هفتم توسعه، در ادامه به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود.

- تکلیف دولت به فراهم‌سازی زیرساخت‌ها و حمایت از صادرات محصولات و خدمات فناورانه به گونه‌ای که تا پایان برنامه هفتم توسعه، با ارزش افزوده ناشی از صادرات این محصولات و خدمات سالیانه به میزان ۵ درصد از وابستگی به درآمدهای نفتی کاهش یابد؛
- بازنگری در قانون سنجش و پذیرش دانشجو در مقاطع تحصیلات تکمیلی و تغییر الگوی پذیرش این دسته از دانشجویان مبتنی بر پژوهش‌های مسئله محور و قراردادهای پژوهشی (شرح کامل این پیشنهاد در متن گزارش موجود است)؛
- تکلیف دولت به ایجاد بستر مناسب جهت تاسیس نهاد تضمین کیفیت آموزش عالی؛
- تکلیف دولت به تغییر نوع بودجه‌ریزی از سرانه محور بر عملکرد محور؛
- به روز رسانی رشته‌های تحصیلی و بازنگری مستمر سرفصل‌های دانشگاهی؛
- تجهیز آزمایشگاه‌های علوم پایه و تخصیص بورسیه تحصیلی و تضمین شغلی برای نخبگان این حوزه؛
- به‌روز رسانی سیاست‌های پذیرش دانشجو و بهینه‌سازی سهمیه‌های متعدد و متنوع در پذیرش دانشجو، مانند تفکیک سهمیه خانواده شهدا، خانواده شاهد و رزمندگان از سایر ایثارگران؛
- توسعه خوابگاه‌های دانشجویی مخصوص دانشجویان متاهل.

منابع و مأخذ

۱. نقشه جامع علمی کشور
۲. سیاست‌های کلی علم و فناوری
۳. آیین‌نامه ارتقای اعضای هیأت علمی آموزشی و پژوهشی و فناوری، مصوب ۱۳۹۶/۱۲/۱۸ مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی
۴. آیین‌نامه دوره دکتری، مصوب ۱۳۹۴/۱۱/۲۴ شورای عالی برنامه‌ریزی
۵. قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، مصوب مجلس شورای اسلامی ۱۳۹۶/۱۰/۱۶
۶. گزارش بانک جهانی درخصوص صادرات فناورانه، قابل بازیابی در https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS?most_recent_value_desc=true
۷. آمار آموزش عالی ایران، سال تحصیلی ۱۳۹۸ - ۱۳۹۷ (۱۳۹۹). موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی



شماره مسلسل: ۱۷۹۲۱

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: اولویتهای پیشنهادی نظام آموزش عالی و تحقیقات در برنامه هفتم توسعه

نام دفتر: مطالعات فرهنگی و آموزش

تهیه و تدوین کنندگان: هادی یوسفی، حسین نصیری، یوسف زراعت کیش

ناظران علمی: صادق ستاری فرد، سید محمد موسوی خطاط، مسعود فیاضی

اظهار نظر کننده: سهیلا خردمند نیا

مدیر مطالعه: یوسف زراعت کیش

ویراستار تخصصی: غلامرضا ذاکر صالحی

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی: —



تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۹/۲۹